

**O'ZBEK QO'SHIQCHILIK JANRIDA ADABIY TIL ME'YORLARI HAMDA
SHEVANING AHAMIYATI**

Mamadaliyeva Aziza Mansurjon qizi

“Ashula va raqs” mutahassisligi 2-bosqich magistranti

Malikova Sevara Samatovna

Dotsent, Ilmiy rahbar, Pedagogika fanlari nomzodi,

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy me'rosimiz bo'lgan ashula va qo'shiqlarda adabiy til va shevaning o'rni haqida, hamda qo'shiqlarda shevaga hos elementlarning ishlatilishi tinglovchilarga qanchalik xush kelishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: folklor, qo'shiq, adabiy til, sheva, milliy musiqa, nutq madaniyati, an'anaviy xonandalik.

Аннотация:

В данной статье рассматривается роль литературного языка и диалекта в песнях нашего национального наследия, а также то, насколько использование диалекта в песнях привлекает слушателей своим своеобразием.

Ключевые слова: фольклор песни, литературный язык, диалект, национальная музыка, культура речи, традиционное пение.

Abstract:

This article discusses the role of literary language and dialect in our national heritage songs, as well as how much the use of dialect in songs appeals to listeners and what it gives them.

Keywords: folklore, song, literary language, dialect, national music, speech culture, traditional singing.

Introduction

Musiqa sadolari qaysi xalq yoki millat vakili tomonidan ijro etilmasin, eng ezgu, yuksak va nozik insoniy kechinmalarni ifoda etadi. Musiqa san'ati insoniyatning ma'naviy boyligi, boy dunyoqarashi va kelajak kamolotining belgilovchi mezonlardan biri sifatida ardoqlanib kelinadi. Unda har bir xalqning milliy an'analari, urf-odatlar, marosim va qadriyatlar munosib o'rin olgan.

Adabiy til paydo bo'lgunga qadar nutq madaniyati borasida amal qilgan talab va tasavvurlar adabiy til paydo bo'lgandan keyingi davr, ya'ni, adabiy til bilan bog'liq bo'lgan nutq madaniyati tasavvurlaridan farqlanadi. Chunki nutq madaniyati chinakam ma'noda adabiy til va uning normalari bilan bog'liqdir. Avvalo adabiy til tushunchasining mohiyatiga qisqacha to'xtaylik.

Adabiy til haqida gap borganda avvalo adabiy til — xalq tilining, milliy tilning oliy shakli deyilgan ta'rifga duch kelamiz. Adabiy tilning oliy shaklligi bu tilning o'ziga xos belgilari va vazifasida ko'rinadi. Adabiy til xalq tili negizida yuzaga keladi. Adabiy tilning paydo bo'lishi va uni yaratishdan maqsad umumxalq ommaviy aloqa vositasini yaratishdir. Adabiy tildan rasmiy davlat tili sifatida foydalanish bu tilning ijtimoiy-siyosiy sohalar tili, rasmiy muomala va yozishmalar tili, idoraviy ishlar va hujjatlar tili, diplomatik aloqalar tili, radio va televideniya tili, og'zaki targ'ibot va tashviqot tili, ilmiy uslublar tili, badiiy adabiyot va sahna tili, maorif, madaniyat tili kabi ko'p yo'nalishlarda rivoj topishi uchun yo'l ochadi. Bu hol adabiy tilda ko'p vazifali xususiyatini yuzaga keltiradi. Adabiy tilning ko'p qirrali va murakkab vazifalari adabiy tilning usluban tarmoqlanishiga, adabiy til doirasida xilma-xil nutqiy uslublarning yuzaga kelishiga olib keladiki, bu milliy adabiy tillarga xos muhim xususiyatlardan biridir.

Adabiy til ijtimoiy-siyosiy va ilmiy-madaniy hayotning barcha sohalarida aloqa quroli darajasiga ko'tariladi. Bu hol adabiy tilni madaniyat va sivilizatsiyaning vositachisiga, bunga doir tushuncha va tasavvurlarni ifodalovchi, o'zida saqlovchi va keyingi nasllarga yetkazuvchi qurolga aylantiradi. Adabiy tilda ijtimoiy va madaniy hayotning turli sohalariga oid boy bilimlar mujassamlangan bo'ladi. Shuningdek, adabiy til abstrakt va mantiqiy fikrlashning amalga oshishida ham vosita vazifasini bajaradi. Adabiy tilga xos keltirilgan xususiyatlar adabiy tilning og'zaki shakli uchun ham xosdir. Chunki hozirgi paytda so'zlangan og'zaki nutq matnlarini o'z holida yozib olish va uzoq davr saqlashning keng texnikaviy usul va imkoniyatlari mavjud..Adabiy til vazifasining kengayishi, unda murakkab uslubiy tarmoqlanishning yuzaga kelishi adabiy til vosita va imkoniyatlarining rivoj topishini va boy bo'lishini taqozo qiladi.

An'anaviy xonandalikda adabiy til me'yorlariga rioya etish namunali asarlarning yaralishiga olib keladi. Bunda xonanda aytm usullarini to'liq o'rganishi, bastakorlik mahoratidan foydalanishi va sozandalik sirlarini bilishi zarur. Mukammal ijrodagi ashulalarning aytm yo'llari ham aynan adabiy til normalari asosida yaratilgan bo'lib, bunda janr xususiyatlari to'laligicha saqlanib qolgani e'tiborlidir. Adabiy til aynan mumtoz musiqamizning ashula janrida qo'llanilgan, sheva esa asosan mumtoz musiqamizning qo'shiq janrida uchraydi. Sababi, Shashmaqom saroy musiqasi hisoblangani uchun ham uning tarkibidagi ashulalar xalqqa namoyish etilmagan. O'zbekiston xalq artisti, akademik Yunus Rajabiyning ijodiy repertuaridagi "Kuygay" ashulasi aynan biz nazarda tutayotgan masalani qanchalik muhim

ekanligini ochib beradi. Bunda xonanda adabiy til normasiga rioya etib, dardli honishlar, ovoz kuchayishining yorqin ifodalarini topgan. Sozandalar ansambli uyg'unligida xonandalik mahorati ila o'z ijrosini yanada mukammal tarzda namoyon etgan. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, ushbu ashulaning bastakor jihatidan muallifi ham aynan ustoz san'atkor hisoblanadi. "Kuygay" ashulasi muhabbat hajrida va alamlarida kuygan oshiqning dili fig'on nolalari, visoliga yetolmagan yorining sog'inchli dardlari bo'lishi, yoki tasavvufona qarashda olam va uning Yaratuvchisiga qiyosan ko'ngil tubidan chiqqan so'zlari jaranglaydi. Bastakor ashulaning pirovardida asosan bir tempda kuylab, xonish aylanaydi, avjida esa tovush diapazonini so'zlarni yanada ta'sirli va ma'nodor jihatdan balandroq kuylaydi, e'tiborni ashulaning hissiy oqimiga qaratadi. Va nihoyat so'nggida xonanda dardlarini nihoyalab, ovozigaga fig'on, dardga to'la oh qo'shganligi anglanadi.

Bundan tashqari, aksar unli tovushlarning turli shevalarga xos, xilma-xil aytilishi hollari ham yo'q emas. Tanlangan asarning ba'zi bir so'zlari shevaga hos aytilishi esa, o'sha hududda yashaydigan xalqning qo'shiqqa va uning ijrochisiga nisbatan zavqini oshiradi. Bizning yurtimizda hududiy yo'nalishlar 4 ga bo'linadi:

1. Toshkent-Farg'ona yo'nalishi.
2. Samarqand-Buxoro yo'nalishi.
3. Xorazm yo'nalishi.
4. Qashqadaryo-Surxondaryo yo'nalishi.

Yuqoridagi hududiy yo'nalishlar bir-biridan o'ziga hosligi bilan ajralib turadi. Har bir hududdagi madaniyat va san'at o'sha xalqning harakteri va ijtimoiy qarashlaridan kelib chiqib shakllangan.

Qo'shiqlarda shevaga hos elementlar ishlatilishi yuqorida aytilganidek, o'sha hududdagi aholining qo'shiqqa va uning ijrochisiga nisbatan zavqini oshiradi, ammo shuni bilish kerakki, shevaga hos elementlar ishlatish faqatgina qo'shiq janrigagina hosdir. Ashula janrida esa shevaga hoslik ishlatilmaydi, aksincha adabiy til me'yorlari saqlanadi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. "Badiiy jamoalar bilan ishlash uslubiyoti"- J.T.Shukurov. Toshkent-2019.
2. "Yakkaxon qo'shiqchilik" -O'.Rasulov. Toshkent-2017.